

Z HISTORIA NA SZLAKU

HIST
MAG
.ORG

CZĘŚĆ II

ZABYTKI
W POLSCE,
KTÓRE
WARTO
ZOBACZYĆ

**Piotr Bejrowski, Natalia Białożył,
Joanna Fangrat, Błażej Guzy,
Karol Kantorski, Tomasz Leszkowicz,
Agata Łysakowska-Trzoss,
Justyna Skalska, Anna Szczykutowicz**

**Z historią na szlaku.
Zabytki w Polsce,
które warto zobaczyć**

Część 2

Promohistoria (Histmag.org)

Warszawa 2019

Redaktor tomu: Piotr Bejrowski

Redakcja: Piotr Abryszeński
Korekta: Magdalena Grabowska

Skład i łamanie: Tomasz Kiełkowski
Projekt okładki: Tomasz Kiełkowski

Lista wykorzystanych ilustracji na okładce
znajduje się na ostatnich stronach książki.

ISBN: 978-83-65156-26-6
All rights reserved.
Copyright © 2019 by
PROMOHISTORIA Michał Świgoń

Warszawa 2019

e-mail: redakcja@histmag.org
www: <https://histmag.org>

*Wydanie elektroniczne. Jeśli posiadasz ten egzemplarz z naruszeniem praw autorskich,
zachęcamy: kup oryginalny e-book i wesprzyj jego twórców.*

Spis treści

Wstęp	7
Ziemia sanocka: może by tak rzucić wszystko i wyjechać w Bieszczady...	9
Ziemia poznańska: biała dama i czarna księżniczka	19
Ziemia kalisko-ostrowska: zamki, pałace i katedry południowej Wielkopolski	29
Ziemia krakowska: nie tylko Wawel i Sukiennice	39
Śląsk Cieszyński: romańska rotunda i górskie kurorty	47
Południowo-zachodnie Mazowsze: co możemy zobaczyć między Warszawą a Łodzią?	55
Wschodnie Mazowsze: na tropie fortyfikacji i historycznych bitew	65
Kujawy: zabytkowe miasta na piastowskim szlaku	77

Podhale: historia z widokiem na Tatry	89
Pomorze Gdańskie: między Krzyżakami a Kaszubami	99
Kotlina Jeleniogórska: zabytki śląsko-czeskiego pogranicza	111

Wstęp

„Cudze chwalicie,
Swego nie znacie,
Sami nie wiecie,
Co posiadacie.
A boć nie śliczne
Te wioski liczne?
Ten kraj kochany?....”

Stanisław Jachowicz (1796-1857)

Redakcja Histmag.org, zachęcona pozytywnym przyjęciem wydanego w 2017 roku e-booka „Z historią na szlaku. Zabytki w Polsce, które warto zobaczyć”, po raz kolejny pragnie zaprosić Czytelnika do wspólnej podróży śladami przeszłości. W drugiej części poradnika współpracownicy portalu przedstawiają kilkadziesiąt historycznych pamiątek, zlokalizowanych w jedenastu polskich regionach, od Pomorza i Kujaw, po Bieszczady i Podhale. Celem

publikacji jest zainspirowanie do wyruszenia na szlak i poznania kolejnych perełek na mapie naszego pięknego kraju.

Swego nie znacie? Czy aby na pewno odwiedziliśmy wszystkie najważniejsze zabytki regionu, który zamieszkujemy? To samo pytanie możemy zadać, wymieniając nazwy kolejnych historycznych krain. Niniejszy e-book przedstawia związane z przeszłością atrakcje położone przede wszystkim w mniejszych miastach i miejscowościach. Mamy nadzieję, że nasze teksty zachęcą do włączenia prezentowanych miejsc do tworzonych planów podróży. Szczególnie zadowolony powinien być miłośnik górskich wędrówek, bowiem aż pięć rozdziałów opisuje zabytki znajdujące się w pobliżu południowej granicy Polski. Warto zatem pamiętać o historii również wtedy, gdy układamy plan wejścia na Śnieżkę lub gdy wybieramy się w Beskidy

„Podróżnik to ten, kto wie, co się dzieje na drodze” – to afrykańskie przysłowie możemy przenieść również na polski grunt. Zwiedzając nasz kraj, warto znać i rozumieć kontekst historyczny, jakże różny dla poszczególnych regionów. Polska nie zawsze była jednolita etnicznie i nie zawsze posiadała granice oparte na Odrze, Nysie, Sudetach, Karpatach, Bugu i Morzu Bałtyckim. Tysiąc lat historii, setki zabytków pamiętających dawno minione czasy.

Podróże to jedyna rzecz na którą wydajemy pieniądze i jednocześnie stajemy się „bogatsi”. Bogatsi o przygody, doświadczenia, wspomnienia i... wiedzę historyczną, którą stale uzupełniamy, przemierzając Polskę wzdłuż i wszerz. Jakie plany na weekend? A może by tak rzucić wszystko i wyjechać w Bieszczady?

Ziemia sanocka: może by tak rzucić wszystko i wyjechać w Bieszczady...

Wybierając się na wędrowkę po bieszczadzkich połoninach, warto także poznać najciekawsze zabytki ziemi sanockiej, która stanowi niejako bramę do (zdaniem wielu) najpiękniejszych polskich gór. Doświadczenie historyczne tego regionu znacznie różni się od reszty kraju. Spacerując po Ustrzykach Dolnych, niewielu turystów pamięta, że miejscowość ta w latach 1945-1951 należała do Związku Sowieckiego, a na rynku do połowy lat pięćdziesiątych stał jedyny w Polsce pomnik Józefa Stalina.

Terra et Districtus Sanociensis była w okresie od XIV do XVIII stulecia częścią województwa ruskiego ze stolicą we Lwowie. Równoległe z osadnictwem polskim na ziemię sanocką przybyli Żydzi. W 1921 roku wyznawcy religii mojżeszowej stanowili aż 63% mieszkańców Leska i 42% Sanoka. W dwudziestolecie międzywojennym region zamieszkiwany był również przez Ukraińców, Niemców, Cyganów, Łemków i Bojków. Kres wieloetnicznemu

społeczeństwu przyniosła jednak II wojna światowa i będące jej następstwem akcje wysiedleńcze. Pamiątką po minionym świecie są liczne drewniane cerkwie i kirkuty.

Zapora w Solinie, Galeria Zdzisława Beksińskiego, bojkowskie cerkwie oraz zamki należące do rodu Kmitów – to tylko niektóre z turystycznych atrakcji położonych nad Sanem i w jego okolicy.

Co możemy zobaczyć w Sanoku?

W 1339 roku książę halicko-włodzimierski Bolesław Jerzy II nadał Sanokowi prawo miejskie na regule magdeburgskiej. Miasto od dnia lokacji było zamieszkiwane przez wiele narodowości i dynamicznie rozwijało się, korzystając ze swojego położenia na pograniczu polsko-węgierskim, na szlaku handlowym na Ruś. Zabytkiem pamiętającym średniowieczną i nowożytną historię grodu nad Sanem jest zamek królewski, z którego roztacza się piękny widok na rzekę.

Charakterystyczna dla ziemi sanockiej zagroda prezentowana w skansenie,
fot. Silar (CC BY-SA 3.0)

Gościem zamku był m.in. Kazimierz Wielki oraz książę Władysław Opolczyk, zaufany człowiek Ludwika Węgierskiego. W 1417 roku odbyła się tu uroczystość weselna króla Władysława Jagiełły i jego trzeciej żony Elżbiety Granowskiej. Władczynią zamku była także Bona Sforza, która – mimo że nigdy nie odwiedziła Sanoka – zleciła przebudowę budynku w stylu renesansowym. W południowym skrzydle byłej siedziby sądu grodzkiego, kasztelanów i starostów sanockich mieści się obecnie Podkarpackie Centrum Sztuki Współczesnej imienia Zdzisława Beksińskiego.

Galeria zawiera zrekonstruowaną pracownię i ponad trzysta prac urodzonego w Sanoku malarza, który tworząc swoje „surrealistyczne wizje koszmarów sennych, śmierci oraz przemijania na trwałe wpisał się w polską kulturę” (www.niezlasztuka.net). Otwarta w 2012 roku wystawa powinna zrobić wrażenie nie tylko na miłośnikach sztuki nowoczesnej.

Najchętniej oglądanym muzeum ziemi sanockiej jest jednak położony na drugim brzegu Sanu skansen – Muzeum Budownictwa Ludowego. Park etnograficzny ma powierzchnię trzydziestu ośmiu hektarów i jest największą tego typu placówką w Polsce. Wśród jego największych atrakcji można wymienić: sektory pokazujące dawną architekturę bojkowską i łemkowską oraz zrekonstruowany galicyjski rynek z XIX wieku.

Najpiękniejszy widok na San

Pierwszy murowany zamek w Sobieniu powstał w czasach Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Warownia strzegła handlowego szlaku biegnącego doliną Sanu. Władysław Jagiełło nadał Sobień rodowi Kmitów. Zamek został jednak zniszczony przez wojska węgierskie w drugiej połowie XV wieku i ponownie w 1512 roku. Kmitowie zdecydowali się wówczas przenieść swoją siedzibę do Leska. Jeśli jednak chcemy zobaczyć najpiękniejszy widok na San, powinniśmy odwiedzić właśnie ruiny położone jedenaście kilometrów od Sanoka.

Późnogotycki zamek w Lesku został z czasem przebudowany w stylu renesansowym i klasycystycznym. Dzisiejsza wersja

budowli znacznie różni się od pierwotnych koncepcji jej pierwszego gospodarza, marszałka wielkiego koronnego Piotra Kmity. Największymi atrakcjami turystycznymi miasta są dziś pamiątki po dużej społeczności żydowskiej – dawna synagoga (obecnie galeria sztuki) oraz kirkut. Najstarszy nagrobek na cmentarzu pochodzi z końca XVI wieku.

Na podkarpackim szlaku architektury drewnianej

Cerkwie św. Michała Archanioła w Smolniku (wpisana na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO) oraz Opieki Matki Bożej w Równi zostały zbudowane w tak zwanym stylu bojkowskim, który charakteryzuje się trójdzielną konstrukcją (przedsiemek, nawa, prezbiterium), kilkakrotnie łamanymi dachami oraz czworobocznymi

Widok na San z zamku Sobień, fot. Piotr Bejrowski

Bojkowie na
rycinach z pierwszej
połowy XIX wieku
(domena publiczna)

lub ośmiobocznymi kopułami. Obie świątynie zbudowano w XVIII stuleciu. W 1951 roku ta część Bieszczad została przyłączona do Polski. Cerkwie w Równi i Smolniku, najpiękniejsze w regionie, zostały wówczas przekształcone na rzymskokatolickie kościoły.

Kim byli, żyjący obecnie w karpackich obwodach Ukrainy, wspominani już wcześniej Bojkowie? Grupą etniczną górali pochodzenia rusińskiego i wołoskiego. Zamieszkiwali Karpaty Wschodnie (głównie Bieszczady), ich sąsiadami byli Łemkowie i Hucułowie. Większość polskich Bojków po II wojnie światowej wysiedlono na wschód lub rozproszono po kraju w wyniku akcji „Wisła”.

Co w klasztorze w Komańczy robił prymas Wyszyński?

Wielu turystów rozpoczyna swoją przygodę z Bieszczadami właśnie w Komańczy, przez którą prowadzi Główny Szlak Beskidzki. W przełomowym dla naszego kraju listopadzie 1918 roku kilkadziesiąt okolicznych wsi utworzyło tak zwaną Republikę Komańczańską. Przywódcami ruchu byli duchowni grekokatolicki, którzy chcieli przyłączyć te ziemie do Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Na zasadzie pospolitego ruszenia utworzono milicję. Na Żydów został nałożony dodatkowy podatek na rzecz jej utrzymania.

Cerkiew w Równi, fot. Henryk Bielamowicz (CC BY 3.0)

Pamiątkowa tablica na klasztorze nazaretanek w Komańczy, fot. Goku 122 (CC BY-SA 4.0)

Siły polskie wkroczyły do Komańczy dwa miesiące później. Konflikt był zapowiedzią późniejszych krwawych starć w tym regionie.

Od maja 1928 roku na obrzeżach miejscowości funkcjonuje klasztor nazaretanek. Zabytkowy budynek położony jest na wysokości około pięciuset metrów nad poziomem morza. Podczas wojny i walk z partyzantami UPA siostry udzielały pomocy lekarskiej, ukrywały poszukiwanych kapłanów i Żydów, pomagały także w ucieczkach za granicę. W okresie od 29 października 1955 roku do 28 października 1956 roku klasztor był ostatnim miejscem internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego. Odwiedzający to miejsce turyści mogą dziś zobaczyć pokój duchownego oraz kaplicę, w której najczęściej się modlił.

Gdzie odpoczywają mieszkańcy Podkarpacia w upalne dni?

W 1999 roku tłumnie odwiedzana przez kuracjuszy i turystów miejscowość Polańczyk, otrzymała status uzdrowiska. Siedziba gminy Solina zmieniła swoje oblicze po powstaniu sztucznego

Zalewu Solińskiego. Pierwsze projekty utworzenia zapory wodnej na Sanie powstały w dwudziestoleciu międzywojennym. Do koncepcji powrócono dziesięć lat po wojnie. Rozpoczęte w 1960 roku prace trwały prawie dziewięć lat. Zaangażowano w nie ponad dwa tysiące robotników. Efekt robi duże wrażenie – najwyższa zaporą w Polsce ma prawie osiemdziesiąt dwa metry wysokości i sześćset sześćdziesiąt cztery metry długości.

Utworzony zbiornik jest jedną z największych atrakcji Podkarpacia i ziemi sanockiej. Jezioro Solińskie ma powierzchnię około dwudziestu dwóch kilometrów kwadratowych. Długość linii brzegowej wynosi około sto sześćdziesiąt sześć kilometrów. Głębokość zalewu przy zaporze mierzy sześćdziesiąt metrów. Poniżej zapory znajduje się największy w Polsce zespół elektrowni wodnych o mocy dwustu megawatów. Każdego roku wążącego ponad dwa miliony ton żelbetonowego kolosa odwiedza trzydzieści tysięcy osób, które mogą zobaczyć między innymi halę produkcyjną maszyn i turbin oraz podziemne tunele.

Wody sztucznego jeziora zalały wieś Solina. Pierwsza wzmianka o tej leżącej w dobrach Kmitów miejscowości pochodzi z XV wieku. Po wojnie wysiedlono z niej wszystkich Ukraińców.

Z historią na bieszczadzkim szlaku

W 2018 roku, na podstawie ustawy dekomunizacyjnej, zburzono monument poświęcony Karolowi Świerczewskiemu w Jabłonkach (powiat leski). Generał „Walter” zginął w tym miejscu podczas zasadzki zorganizowanej przez ukraińską partyzantkę. Przy głównej ulicy Ustrzyk Dolnych znajduje się pomnik i tablica pamiątkowa żołnierzy poległych w walkach z UPA w latach 1945-1947. Na popularnym szlaku granicznym z Krzemieńca na Rabią Skatę wędrowiec może napotkać nagrobek czerwonooarmisty. Podobnych pamiątek po najbardziej krwawym okresie w dziejach regionu można znaleźć znacznie więcej. Planując wyjazd w Bieszczady, powinniśmy pamiętać o trudnej historii ziemi sanockiej, gdzie przed laty spotykały się różne kultury, narodowości i mniejszości etniczne.

Nieistniejący obecnie pomnik
w miejscu śmierci Karola
Świerczewskiego (domena publiczna)

Tablica pamiątkowa żołnierzy
poległych w walkach z UPA
w Ustrzykach Dolnych,
fot. Piotr Bejrowski

Wszystkie wykorzystane ilustracje znajdują się w domenie publicznej bądź na wolnej licencji (za wyjątkiem zdjęć autorstwa Piotra Bejrowskiego – prawa zastrzeżone):

Creative Commons 2.5 Attribution-ShareAlike 2.5 Generic (CC BY-SA 2.5)

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/deed.en>>.

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Poland (CC BY-SA 3.0 pl)

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/deed.en>>.

Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>>.

Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Unported (CC BY 3.0)

<<https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/deed.pl>>.

Creative Commons 4.0 Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>>

www.slupczewski.pl, Michał Stupczewski - Fotografia

Na okładce znalazły się:

Mapa regionów historycznych Polski (opracowanie kartograficzne: Marcin Sobiech, www.exgeo.pl, konsultacja merytoryczna: Tomasz Leszkowicz, Histmag.org), prawa zastrzeżone

oraz zdjęcia:

1) Kolegiata w Kruszwicy, fot. 1bumer (CC BY-SA 3.0 pl)

2) Pałac w Tłokinii, fot. LuzynaS (CC BY-SA 3.0 pl)

3) Zamek w Karpnikach, fot. Jacek Halicki (CC BY 3.0)

4) Neoromańska kontrkatedra w Ostrowie Wielkopolskim, fot. Tobiii (CC0)

5) Kościół w Skalbmierzu, fot. Sebastian Rózga (CC BY-SA 3.0)

6) Zamek w Liwie, fot. Bładyniec (CC BY-SA 3.0)

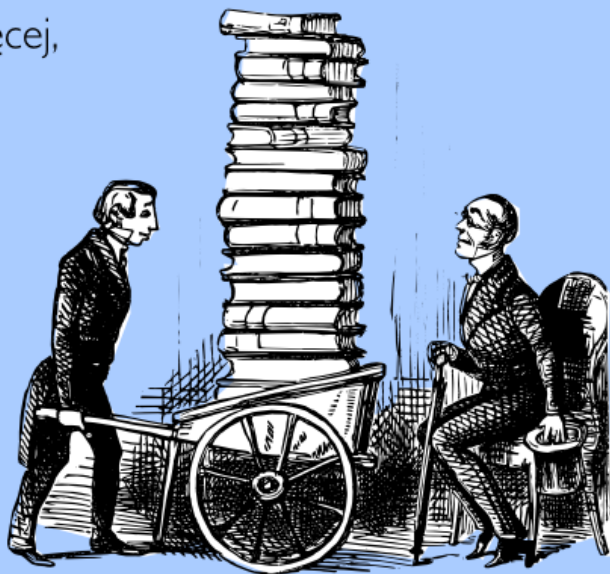
7) Ratusz w Kaliszu, fot. Peżot (CC BY-SA 4.0)

8) Szczawnica, fot. Happa (CC BY 3.0)

9) Cerkiew w Równi, fot. Henryk Bielowicz (CC BY 3.0)

Okładkę publikujemy na wolnej licencji CC BY-SA 4.0.

Wzięłbym więcej,
ale miałem
słaby transfer.

Kupuj świetne historyczne e-booki i wspieraj ulubiony portal.

Każdego miesiąca do sklepu Histmaga trafiają nowe, ciekawe e-booki. Dochód z ich sprzedaży wspiera działalność pierwszego polskiego portalu historycznego. Po to, by zawsze był ktoś, kto mówi, jak było. Sprawdź dostępne tytuły pod adresem <http://histmag.org/sklep>

